

DOI

УДК 930.1:069.5:908(477.41-21)(092)Тронько

Олена Жам (м. Переяслав)

кандидат історичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник Національного
історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

E-mail: zham.olena@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-5167>

Тетяна Грудевич (м. Переяслав)

старший науковий співробітник
Національного історико-етнографічного
заповідника «Переяслав»

E-mail: grydevichsofiko@ukr.net

Внесок Петра Тимофійовича Тронька у створення музеїв Переяслава

У статті висвітлено внесок Петра Тимофійовича Тронька у створення низки музеїв м. Переяслава: Переяслав-Хмельницького державного історичного музею, Археологічного музею, Меморіального музею Г. С. Сковороди, Музею-діорами «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року», Музею М. М. Бенардоса, Музею пам'яті Поліського району. Відзначено особливий внесок П. Т. Тронька у створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці. Публікація приурочена до 110-річчя від дня народження П. Т. Тронька.

Ключові слова: Петро Тимофійович Тронько, Михайло Іванович Сікорський, Переяслав, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».

Olena Zham (Pereiaslav)

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),

Leading Researcher at the Bread Museum

of the National Historical

and Ethnographic Reserve "Pereiaslav",

Email: zham.olena@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-5167>

Hrudevych Tetiana (Pereiaslav)

senior research fellow

of the National Historical

and Ethnographic Reserve «Pereiaslav».

Email: grudevichsofiko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-29413795>

The Contribution of Petro Tronko to the Establishment of the Museums of Pereiaslav

The article highlights the contribution of Petro Tronko to the establishment of a number of museums in Pereiaslav City: the Pereiaslav-Khmelnytskyi State Historical Museum, the Archaeological Museum, the Memorial Museum of Hryhorii Skovoroda, the Diorama Museum «The Battle for the Dnipro near Pereiaslav and the Creation of the Bukryn Bridgehead in the Autumn of 1943», the Museum of Mykola Benardos, and the Museum of the Memory of the Polissia District. Special attention is given to Petro Tronko's significant contribution to the creation of the Museum of Folk Architecture and Way of the Life of the Middle Dnipro Region. The publication is dedicated to the 110th anniversary of Petro Tronko's birth.

Key words: Petro Tronko, Mykhailo Sikorskyi, Pereiaslav, National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav».

Попри значну кількість публікацій про академіка, Героя України Петра Тимофійовича Тронька залишається ще багато невисвітленого в його науковій, громадській, політичній діяльності, що спонукає до глибшого й усебічного аналізу його здобутків, особливо в аспекті розвитку вітчизняної музейної сфери й зокрема в царині створення й розвитку музейних закладів у регіонах.

Чимало дослідників відзначили видатний внесок П. Т. Тронька у відродження української культури, духовності, науки та музейної справи.

Проте питання, які стосуються здобутків Петра Тимофійовича у музейній сфері висвітлені найменше. Аналіз літератури показав, що окремі аспекти цієї теми зачіпали деякі дослідники, але загалом вона залишається малодослідженою й заслуговує на більш глибоке та різностороннє дослідження. Не було об'єктом спеціальних досліджень зокрема й комплексне висвітлення внеску П. Т. Тронька у створення музеїв м. Переяслава, що і обумовило вибір даної теми.

У пропонованій статті хочемо узагальнити розрізнену інформацію про внесок П.Т. Тронька у створення низки переяславських музеїв, його підтримку проєктів та планів музейників. Розраховуємо, що запроваджена до наукового обігу інформація допоможе суттєво доповнити відомості про цю неординарну особистість.

Багатогранна політична та суспільно-громадська діяльність відомого українського державного діяча, вченого, історика, людини високої і благородної вдачі – Петра Тимофійовича Тронька – тісно пов'язана з Переяславом і, зокрема, ще однією легендарною постаттю, академіком музейної справи Михайлом Івановичем Сікорським¹.

У передмові до видання «Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» влучно зазначено: «Кожен із 24-ох діючих музеїв НІЕЗ «Переяслав» має свою власну неповторну історію – вони створювалися у різних історичних та соціально-економічних умовах. Визначальну роль у заснуванні та подальшому розвитку Заповідника відіграла особистість Героя України Михайла Івановича Сікорського, який був автором ідеї та ініціатором створення більшості музеїв. Вагома складова його успішної роботи – залучення академіків Володимира Гнатовича Заболотного і Петра Тимофійовича Тронька й інших видатних діячів науки та культури. Їх фахові поради і вплив у середовищі вітчизняних музейних та наукових працівників неабияк допомогли здійснити, здавалося б, неможливе – створити в невеликому провінційному містечку потужний музейний комплекс»².

Вперше П.Т. Тронько та М. І. Сікорський зустрілися в 1951 р. під час розподілу випускників історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. В цей час (у 1951 р. – по вересень 1952 р.) Петро Тимофійович обіймав посаду завідуючого відділу науки і вищих навчальних закладів Київського обласного комітету КП(б)У й був причетний до розподілу випускників вишів у Київській області. За тогочасної адміністративної системи управління освітою, побудованій на ідеологічному контролі, плановому управлінні, бюджетному

фінансуванні, існувала регламентація номенклатури та кількості первинних посад, для виконання, завдань і обов'язків за якими у ВНЗ країни проводилася підготовка за конкретними спеціальностями з подальшим обов'язковим розподілом випускників.

Незадовго до цього, у 1948 р., П. Т. Тронько як і М. І. Сікорський закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Після цього закінчив Вищу партійну школу при ЦК ВКП(б), Академію суспільних наук при ЦК ВКП(б) (1951). Здобута освіта дозволила йому очолити відділ науки і вищих навчальних закладів Київського обласного комітету КП(б) й курирувати питання розподілу і використання спеціалістів з вищою та середньою спеціальною освітою.

Згодом П. Т. Тронько згадував як відбулося його знайомство з М. І. Сікорським: «Доля звела нас ще у 1951 році, коли постало питання про його працевлаштування після закінчення Київського держуніверситету. Михайло міг стати учителем історії чи залишитись аспірантом в університеті. Про це і йшлося під час зустрічі в Київському обкомі партії, де я тоді працював завідувачем відділу і мав справу з гуманітаріями. Та зустріч одразу ж виокремила його з-поміж інших випускників. Мене вразили його знання історії України, простота у спілкуванні, відсутність претензій на високу посаду і життєва розсудливість. Звичайно, кращої кандидатури на посаду директора створюваного в Переяславі історичного музею годі було й шукати. Тим більше з прицілом на майбутнє. Адже вже тоді йшла мова про широкі ювілейні заходи з нагоди 300-річчя Переяславської ради»³.

Так за волею долі й за сприяння П. Т. Тронька, М. І. Сікорський по закінченню навчального закладу був призначений на посаду директора Переяслав-Хмельницького історичного музею. Це знайомство стало доленосним для обох істориків та найбільше для Переяслава.

Попри сумнозвітність так званого «возз'єднання України з Росією» для українського народу, ювілейні заходи з нагоди відзначення його 300-

¹ Кухарєва Н. М., Козій Г. І. Петро Тронько і Переяслав. Краєзнавство. 2010. № 1–2. С. 26–28. Бібліогр.: 12 назв.

² Лукашевич О. М. Від редактора. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. 540 с.: іл. С. 5.

³ Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: художньо-документальна повість. К.: Криниця, 2005. С. 256.

річчя вплинули на розбудову міста та становлення єдиного місцевого краєзнавчого музею. До цього, зокрема, був причетний П. Т. Тронько, на той час секретар Київського обкому КПУ (вересень 1952 р. – 4 лютого 1961 р.) та член республіканського Комітету по підготовці і святкуванню 300-річчя возз'єднання України з Росією.

На початку 1953 р. у зв'язку з підготовкою до святкування «300-річчя возз'єднання України з Росією» радянським керівництвом прийнята постанова про відзначення ювілею. ЦК КПРС, Рада Міністрів СРСР і Президія Верховної Ради СРСР у своїй постанові зобов'язали місцеві партійні і радянські організації широко відзначити цю подію. П. Т. Тронько як державний і партійний діяч не міг лишатися осторонь: «Я тоді вже був секретарем Київського обкому партії і мене призначили відповідальним за проведення усіх тих ювілейних заходів. І найбільшим помічником мені тоді став Михайло Сікорський... Ми разом писали ювілейні статті, видавали тематичну літературу, проводили численні консультації з тих чи тих питань, у яких брали участь такі відомі літератори, як Павло Тичина і Микола Тихонов, колишній міністр культури СРСР Катерина Фурцева»⁴.

По мірі необхідності П. Т. Тронько долучався до різних організаційних заходів із підготовки та відзначення ювілею. Ось як про це писав М. І. Сікорський: «У 1952 р. ми з ним стояли на руїнах повоєнного Переяслава і обмірковували план святкування містом дня 300-річного возз'єднання України з Росією. Тоді він запропонував звернутись до нашого талановитого земляка, академіка В. Г. Заболотного, щоб той допоміг нам відновити зруйноване»⁵. У 1949 р. Київською обласною проектно-планувальною майстернею «Київоблпроект» при Київському обласному виконавчому комітеті було розроблено новий генплан міста з урахуванням його історичної цінності, а на початку 1953 р. – затверджено генеральний план реконструкції і розвитку м. Переяслава-Хмельницького. Згідно з планом протягом 1953–1954 рр. був побудований новий адміністративно-громадський центр

міста з комплексом споруд в стилі радянського ретроспективізму, що органічно вписався в архітектурне середовище старого міста.

П. Т. Тронько брав безпосередню участь у підготовці ювілейних заходів, вникав у найдрібніші деталі, навіть, у приготування святкового короваю для зустрічі гостей. Згодом пригадував: «Пам'ятаю, за день до свята згадали, що у нас немає пишного короваю. І ніхто таких не пік. А як без короваю зустрічати високих гостей? От і кинулись ми тоді з Михайлом Івановичем [Сікорським] до Героїні Праці і депутата Верховної Ради УРСР з Переяславщини Олени Хобти по допомогу. Олена Семенівна виручила. А потім ми разом на в'їзді у Переяслав-Хмельницький зустрічали з тим короваем високих гостей з усіх колишніх республік»⁶.

Святкування «300-річчя возз'єднання України з Росією» передбачало низку заходів, які розтягнулися в часі на кілька місяців. Один з них – це декада російського мистецтва. Організацією й проведенням цього заходу займався П. Т. Тронько. 9 травня 1954 р. учасники декади відвідали Переяслав. За спогадами М. І. Сікорського, напередодні свята Петро Тимофійович прибув до Переяслава-Хмельницького, де обговорив з місцевими керівниками сценарій проведення цього свята, ознайомився з історичними пам'ятниками, які будуть показані гостям: «День 9 травня був особливо радісний. Наше місто відвідали письменники, артисти, діячі культури: секретар Спілки радянських письменників М. Тихонов, А. Первенцев, Б. Хохлов, народний артист СРСР М. Михайлов, П. Антокольський та інші. У складі делегації були П. Тичина, А. Малишко, Н. Рибак, П. Воронько. Вся площа цвіла букетами весняних квітів. У різних кутках площі лунали українські пісні самодіяльних колективів району. Піонери і переяславські дівчата в квітучих національних українських костюмах піднесли на українському рушнику хліб-сіль П. Троньку і М. Тихонову. Під звуки пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» господарі і гості піднялися на трибуни. П. Т. Тронько відкрив мітинг»⁷. Із вітальними промовами виступили письменники: А. С. Малишко, Н. С. Рибак,

⁴ Там само. С. 257.

⁵ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 83.

⁶ Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського: художньо-документальна повість. К.: Криниця, 2005. С. 257.

⁷ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 84–85.

П. М. Воронько, М. С. Тихонов, М. В. Ісаковський, А. О. Первенцев. Мітинг закінчився парадом міського військового гарнізону. Після закінчення мітингу П. Т. Тронько повів делегацію на площу Возз'єднання. По дорозі оглянули оборонні вали окольного града XI ст. і церковні споруди XVII–XIX ст. На площі гостей зустрів народний хор будинку культури піснею «Ой, хмелю, ти хмелю». Лунали українські народні пісні часів Хмельниччини. Переяславський кобзар Петро Палагута виконав пісню «Взяв би я бандуру». Гості міста разом з П. Т. Троньком оглянули Історичний музей, архітектурні пам'ятки, історичні місця.⁸

Основні урочистості припали на 23–24 травня й відбулися за участі П. Т. Тронька. М. І. Сікорський у своїй статті «Святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією в м. Переяслав-Хмельницькому» (1960) зазначав: «23 травня 1954 р. о 9 годині 40 хвилин на трибуну піднімаються заступник Голови Ради Міністрів УРСР В. М. Валуєв, голова виконкому Київської обласної Ради депутатів трудящих І. Ф. Стафійчук, секретар Київського обкому КПУ П. Т. Тронько, керівники партійних і радянських організацій району, передовики сільського господарства, промисловості. У цей час мимо трибуни проходили колонами військові, школярі, представники підприємств, які перемогли у соцзмаганні на честь ювілею та ін.»⁹. 24 травня свято продовжилось урочистим мітингом на площі імені Богдана Хмельницького, о 12 годині дня на трибуну піднялися секретарі Київського обкому КПУ Г. Є. Гришко та П. Т. Тронько, заступник голови Ради Міністрів І. К. Козуля, голова президії Верховної Ради Вірменської РСР Ш. М. Арушанян, секретар ВЦРПС Ф. В. Корцев, народний артист Киргизької РСР А. Ісенбаєв, перші секретарі обкомів КПУ В. М. Дружинін, О. Ф. Федоров, міністр житлово-цивільного будівництва УРСР В. П. Онищенко, секретар Переяслав-Хмельницького райкому КПУ К. М. Осадчий, депутати

Верховної Ради СРСР І. М. Кожедуб, С. Д. Виштак, О. С. Хобта, Г. Я. Царик. Першим виступив Г. Є. Гришко, після нього П. Т. Тронько від Київського обкому КПУ та виконкому обласної Ради депутатів трудящих. Після виступів на центральній площі міста було закладено монумент в пам'ять «300-річчя Возз'єднання України з Росією», а в 1961 р. встановлено пам'ятник (архітектор В. Г. Гнездилов, скульптори В. П. Вінаїкін, В. В. Гречаник, П. Ф. Кальницький, В. М. Клоков)¹⁰. Цікаво, що спершу керівництво республіки планувало зводити величний пам'ятник Б. Хмельницькому, однак побоюючись, що прославляння одного лише гетьмана можуть сприйняти у Москві як ігнорування «старшого брата», переорієнтувалися на монумент «Возз'єднання»¹¹. До слова, 7 липня 2022 р. цей пам'ятник знесено у зв'язку з подіями російсько-української війни.

У руслі підготовки до помпезного святкування «300-річчя возз'єднання України з Росією» П. Т. Тронько був дотичний до закладення та відкриття й інших пам'ятників і пам'ятних знаків. Так, у 1954 р. на відзнаку історичної події там, де в 1654 р. відбулася така звана Переяславська рада, було встановлено пам'ятний знак (арх. І. Л. Шмольсон). У 1953 р. на братській могилі радянських воїнів, загиблих у 1943 р. під час форсування Дніпра на Букринському плацдармі, у парку Ленінського Комсомолу встановлено пам'ятник¹².

За сприяння П. Т. Тронька були оголошені пам'ятками архітектури й відреставровані кілька архітектурних споруд XI–XVIII ст., започатковано або реконструйовано низку музеїв.

У 1954 р. при безпосередній участі П. Т. Тронька було відкрито оновлений Переяслав-Хмельницький державний історичний музей (далі – ПХДІМ), який започаткував створення цілого комплексу музеїв НІЕЗ «Переяслав». Завідуюча міським відділом культури Г. І. Глушко у статті, приуроченій до 85-річчя П. Т. Тронька, зауважила «Завдяки П. Троньку був створений перший музей

⁸ Там само. С. 84–85.

⁹ Сікорський М. І., Нестеровська Є. С., Романенко М. І. Святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією в м. Переяслав-Хмельницькому. Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. Вип. 2. Переяслав-Хмельницький, 1960. С. 32.

¹⁰ Там само. С. 37–38.

¹¹ Іваненко А., О., Колибенко О. В. Місця пам'яті Переяславщини в історії та сьогоденні. Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 8. С. 208–215.

¹² Історико-архітектурний опорний план м. Переяслав-Хмельницький. Картографічна та ілюстративна частина проекту. Пояснювальна записка. Український державний науково-дослідний та проектний інститут. Київ, 2014. 126 с. Електронний ресурс. Режим доступу: Переяславська міська рада. URL: <http://old.phm.gov.ua/sites/default/files>

Переяслава-Хмельницького – історичний, який до 27 листопада 1952 р. містився у приміщенні діючого дитячого будинку і де спочатку тіснились три музейні кімнати. Саме за сприяння П. Т. Тронька та розуміння збереження будинку лікаря Козачковського, де був написаний безсмертний шевченківський «Заповіт» приміщення дитячого будинку було передано під історичний музей». ¹³ М. І. Сікорський із цього приводу пригадував: «Приміщення в той час в Переяславі не було, і музей містився у трьох кімнатах дитячого будинку, розміщеного в садибі лікаря Козачковського, побудованій у 1820 році. Я попросив Петра Тимофійовича поселити дітей в інші райони, а цей будинок, де перебував Т. Шевченко в 1845 і 1859 рр. і написав «Заповіт», «Наймичку», та інші твори, віддати музею. За два тижні завдяки П. Троньку, було прийнято рішення Київського облвиконкому від 27 листопада 1952 року про переселення дітей до м. Василькова. У ті дні вже почався ремонт будинку, і Петро Тимофійович систематично цікавився ходом робіт. Я побачив, що маю справу з людиною, як звикла зрозуміти співрозмовника з півслова, і я щасливий тим, що такі незвичайні то скромні люди є в країні. Всі його помисли, чуття, діла і заслуги мали один корінь – здобуття країною майбутнього для народу. Не користоловство, а вічний біль за людей, за Батьківщину спонукали його до дій. Я був ще малим, коли нас розлучили з батьком, не встиг зазнати добра від свого рідного батька, а Петро Тимофійович в моєму житті був батьком. Ніколи не забудеться його увага до мене. Велика заслуга його в тому, що він умів цінувати людину. Після кожної зустрічі з Пером Тимофійовичем я завжди почував себе ніби біля джерела, з якої випив живої води або побував біля багаття, що світило яскраво і гріє тепло. Я сказав би, що це мій учитель і друг, це він скріпив мій зв'язок з історією, це йому і його ентузіазму, я повірив більше, ніж будь-кому в світі» ¹⁴.

Про те, що до створення Історичного музею в Переяславі доклав зусиль П. Т. Тронько пригаду-

вав шевченкознавець Б. М. Войцехівський, спираючись на свідчення М. І. Сікорського: «Я безмежно вдячний долі, яка в липні 1957 року звела мене з Михайлом Івановичем Сікорським, тоді директором єдиного в Переяславі-Хмельницькому на Київщині історичного музею... Було це так. На подвір'ї музею Михайло Іванович як раз поливав розлогові трояндові кущі. Розговорилися «Під кінець цієї вечірньої екскурсії Михайло Іванович сказав, що створити задуманий ним Історичний музей вдалося завдяки розумінню його важливості не лише для Переяславщини та всілякій підтримці в реалізації його задуму колег-однородумців, а також таких знаних особистостей як державний діяч П. Т. Тронько, перший президент Академії архітектури УРСР, уродженець Переяславщини, академік В. Г. Заболотний» ¹⁵.

У 1954 р. на будинку лікаря А. О. Козачковського, в якому в 1845, 1859 рр. жив Т. Г. Шевченко і написав свій «Заповіт», за участі П. Т. Тронька встановлено меморіальну дошку на відзнаку про перебування у ньому поета, а біля будинку – пам'ятник поетові (ск. О. П. Олійник, арх. М. К. Вронський). Постановою Ради міністрів УРСР № 636 від 14 травня 1954 р. Переяслав-Хмельницький історичний музей стає музейною установою республіканського значення.

Долею Історичного музею П. Т. Тронько переймався і в подальшому. На жаль, помилково стверджував, що музей створено в 1954 р. до 300-річчя так званого «возз'єднання України з Росією». Про це, зокрема, писав 6 жовтня 1972 р. у листі до міністра культури СРСР К. О. Фурцеві. Насправді ж музей було відкрито 5 квітня 1954 р. після ремонту приміщення й проведеної реекспозиції. Дослідниця Л. М. Набок пояснює це тим, що відкриття музеїв часто приурочували до знаменної дати в історії країни чи комуністичної партії. Так до 300-річчя «возз'єднання України з Росією» красназнавчий музей у м. Переяславі-Хмельницькому реорганізували в історичний ¹⁶.

¹³ Глушко Г. І. Петро Тронько: «Якщо ти любиш свою землю, повинен працювати добре». Вісник Переяславщини. № 99 (10 064). 2000. 11 липня. С. 1.

¹⁴ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 84.

¹⁵ Войцехівський Б. М. Слово про друга // Сікорський Михайло Іванович. Автографи сучасників: мемор. вид. до 100-річчя від дня народж. / [уклад.: Шкира О., Нагайко Т., Губар Л., Обертій Н., Деркач І., Єфіменко В., Козубенко Ю., Вовкодав В.]. Переяслав (Київ. обл.), 2023. С. 25.

¹⁶ Колибенко О. В. З історії музейної справи в Переяславі: 1918–1979 рр. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. С. 23.

У ході підготовки відзначення так званого «300-річчя возз'єднання України з Росією» М. І. Сікорський як директор Переяслав-Хмельницького історичного музею зіткнувся з проблемою відсторонення його від займаної посади через нереспектабельний вигляд. Тоді на його захист став П. Т. Тронько, бо побачив у молодому, худорлявому чоловіку майбутнє Переяслава. М. І. Сікорський пригадував про ті сумні часи: «Наближались святкові дні 1954 року. Одного вечора у переддень святкування в райкомі партії зібрались члени бюро зі секретарями. На засіданні обговорювали питання прийому гостей, які прибудуть на святкування 300-річчя возз'єднання. Під час обговорення другий секретар райкому партії М. Єрмольєв сказав, що в місті відкрито історичний музей, який має гарні експозиції. А директор музею М. І. Сікорський – худий, погано одягнений, і всім буде незручно, щоб ця людина приймала великих гостей. Запропонував поставити питання перед Міністерством культури і Київським обкомом партії про призначення нового директора історичного музею. Члени бюро підтримали цю пропозицію. Другого дня перший секретар райкому К. Осадчий викликав мене в райком і сказав, що я хороший працівник, за три роки зробив унікальний історичний музей, це визначна подія в житті українського народу, подякував мені за це і запропонував написати заяву про звільнення з посади директора в зв'язку з переходом на іншу роботу. Таку заяву я написав, а через годину бюро райкому зняло мене з посади директора. Того ж дня рішення бюро райкому було передано Міністерству культури України і секретарю Київського обкому партії П. Т. Троньку. О 17-й годині подзвонили з приймальні П. Т. Тронька, що рішення бюро райкому партії не підтримано, мене залишили на посаді директора та ще й надали матеріальну допомогу. Це рішення залишило глибокий слід у моєму серці. Я все життя пам'ятатиму ту несказанну людську доброту, яку проявив до мене Петро Тимофійович¹⁷.

У цій ситуації П. Т. Тронько зарекомендував себе як людина вдумлива, сердечна, але водночас смілива, послідовна й непоступлива у від-

стоюванні справедливості. Майбутній Герой України Михайло Сікорський до кінця свого життя зі вдячністю згадував, як на початку 1954 р. П. Т. Тронько, тоді секретар Київського обкому КПУ та член республіканського Комітету по підготовці і відзначенню 300-річчя «возз'єднання України з Росією», розібравшись у ситуації, своїм вольовим рішенням забезпечив скасування ухвали бюро Переяслав-Хмельницького райкому КПУ про зняття його з посади директора музею, а надалі всіляко підтримував його ініціативи з розбудови в місті музейного комплексу, яким небезпідставно нині пишається вся Україна¹⁸.

Після втручання П. Т. Тронька М. І. Сікорський залишився на посаді директора музею. Хтозна, якби не те рішення, і не той дзвінок від П. Т. Тронька, чи був би Переяслав містом-музеєм?!

У 1967 р. М. І. Сікорський за сприяння П. Т. Тронька отримав квартиру. До того 17 років мешкав у будинку Історичного музею. Про це Михайло Іванович розповів 19 грудня 2007 р. кореспондентці видання «Газета по-українськи» Наталії Павленко: «Першу квартиру я віддав директору міського Будинку культури Міщенкові. У нього троє дітей, у п'ятьох у кімнатці тіснилися. А цю мені поміг отримати Петро Тронько, заступник голови Ради міністрів УРСР, – чоловік складає руки на грудях. Не подобався я першому секретареві райкому партії Кузьмі Осадчому. Ні піджака не мав, ні краватки, черевики ось-ось розваляться. Сказав мені писати заяву. Мовляв, переведемо директором школи. Я написав. Увечері сиджу в своєму кабінеті – сльози душать, не можу навіть світла запалити. Раптом наче хтось торкає за рукав. Дивлюся: Григорій Скоровода з книжкою під пахвою. Каже: «Не відберуть у тебе Переяслава». Через кілька днів про мою біду дізнався Петро Тронько. Подзвонив у міністерство культури, звідти – Осадчому. Заяву порвали, а мене повернули в музей.¹⁹ В іншій своїй публікації М. І. Сікорський розповів: «Дізнався Петро Тимофійович, що у мене немає квартири і що Кебало викреслив мене зі списку потребуючих житла. Тронько сказав: «За

¹⁷ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 85–86.

¹⁸ Смолій В. А., Ресніт О. П. Улюбленець Доли (до 100-річчя від дня народження академіка НАН України, Героя України П.Т.Тронька). Український історичний журнал. 2015. № 4. С. 163.

¹⁹ Павленко Н. Михайло Сікорський відмовився від квартири в Києві. Електронний ресурс. Режим доступу: Gazeta.ua. URL: <https://gazeta.ua/articles/people-news/paper>

те, що чоловік побудував історичний, археологічний, етнографічний і музей Заболотного, ви залишаєте його без квартири?» У 1967 році квартиру мені дала Рада Міністрів, заступником голови якої був П. Т. Тронько, обминувши райком партії²⁰.

П. Т. Тронько був причетний до створення Археологічного музею НІЕЗ «Переяслав». Цей музей знаходиться у павільйоні, спорудженому в 1955–1957 рр. над залишками унікальної археологічної пам'ятки – Спаської церкви-усипальні XI ст. Археологічні залишки храму були розкопані у 1953 р. експедицією під керівництвом М. К. Каргера. Тоді ж на рівні Ради Міністрів УРСР було прийняте рішення про спорудження критих павільйонів над залишками Спаської, а також Воскресенської церкви, відкритої того ж року. Але в життя був втілений лише один проєкт – павільйон над фундаментом Спаської церкви. Проте минуло багато часу до його практичного виконання. Участь П. Т. Тронька у спорудженні павільйону засвідчує доповідна записка 1955 р. секретарю Київського обкому КПУ П. Т. Троньку від начальника Київського відділу в справах архітектури І. М. Днестрова про зволікання з виділенням коштів на завершення будівництва павільйону над церквою-усипальнею, який використовується під склад будівельних матеріалів, що призводить до пошкодження пам'ятки археології. Ця докладна записка зберігається в Державному архіві Київської області (ф. 5418, спр. 41, арк. 74)²¹. За спогадами М. І. Сікорського, після втручання П. Т. Тронька питання побудови павільйону над археологічними рештками церкви було вирішене. У 1957 р. за його сприяння було виділено 70 тис. крб. для будівництва павільйону над розкопками залишків Спаської церкви²². У вітчизняній музейній практиці це був перший досвід збереження на місці розкопок та експонування архітектурно-археологічної пам'ятки. З 1960 р. у павільйоні відкрита археологічна експозиція,

яка висвітлює матеріальну та духовну культуру племен та народів, що заселяли територію Переяславщини від пізнього палеоліту до давньоруського часу.

П. Т. Тронько був одним із ініціаторів створення Меморіального музею Г. С. Сковороди в Переяславі. Спершу Петоро Тимофійович сприяв у передачі Переяслав-Хмельницькому історичному музею будинку Переяславського колегіуму XVIII ст. Постановою Ради міністрів УРСР № 2119 від 3 жовтня 1953 р. пам'ятку взято на державний облік. Навколо ансамблю колишнього Вознесенського монастиря, до якого входив колегіум, виділено охоронну зону. У 1972 р. у складі урядової делегації П. Т. Тронько урочисто відкрив у Переяславі-Хмельницькому музей Г. С. Сковороди на честь 250-річчя від дня народження видатного українського просвітителя, філософа, поета.

Відзначення ювілею Г. С. Сковороди набуло значного розголосу. Ця подія згуртувала науковців, музейників, громадських і політичних діячів, представників культурної спільноти з усієї України навколо пошанування його пам'яті й дослідження творчої спадщини. Постановою Ради Міністрів УРСР № 367 від 6 серпня 1971 р. створено Республіканський ювілейний комітет по підготовці і відзначенню 250-річчя з дня народження Г. С. Сковороди, до складу якого увійшли компетентні фахівці з Президії Академії наук УРСР, Правління Спілки письменників УРСР, колегії Міністерства культури УРСР, видатні діячі науки й культури. Членом комітету також став і П. Т. Тронько – на той час заступник голови Ради Міністрів УРСР з питань культури, освіти, охорони здоров'я²³. Республіканський ювілейний комітет мав у двомісячний термін розробити й затвердити план заходів по відзначенню ювілею Г. С. Сковороди, впорядкуванню місць на території Української РСР, пов'язаних з його життям і діяльністю²⁴. До сквородинівських місць потрапили: смт Чорнухи і с. Харсики

²⁰ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. 552 с. С. 86.

²¹ Бузян Г. М., Роздобуцько М. В. Археологічний музей. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. 540 с.: іл. С. 71.

²² Кухарева Н. М., Козій Г. І. Петро Тронько і Переяслав // Краєзнавство. 2010. Вип. 1. С. 26–28.

²³ ЦДАВО України. Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про 250-річчя з дня народження Г. С. Сковороди», ф. 2, оп. 13, спр. 5313, арк. 216.

²⁴ Григорій Сковорода: матеріали про відзначення 250-річчя з дня народження / ред. кол.: В. І. Шинкарук, І. П. Головаха, З. С. Голубева. К.: Наук. думка, 1975. С. 12.

Чорнухинського району Полтавської області, с. Сквородинівці Золочівського району Харківської області та м. Переяслав-Хмельницькому Київської області. У цих населених пунктах до ювілею філософа були відкриті музеї.

У 1972 р. з нагоди святкування 250-річчя Г. С. Сквороди на сесії Переяслав-Хмельницької міської ради, за поданням директора Переяслав-Хмельницького державного історичного музею М. І. Сікорського, було прийнято рішення про відкриття в будинку колишньої Переяславської семінарії Меморіального музею Г. С. Сквороди. Тоді ж виконком Київської обласної Ради депутатів трудящих виніс рішення за № 132 від 10 березня 1972 р. про встановлення меморіальної дошки на будинку бувшого колегіуму за рахунок коштів обласного управління культури, виділених на охорону пам'ятників. А також рішенням Київської обласної Ради депутатів трудящих за № 212 від 18 квітня 1972 р. «Про відзначення 250-річчя з дня народження Г. С. Сквороди» були затверджені наступні заходи: на будинку колишнього колегіуму встановити меморіальну дошку з барельєфом мислителя; провести ремонт будинку колегіуму та створити в ньому експозицію, присвячену життю та діяльності Г. С. Сквороди²⁵.

Душею і організатором проведення ювілейних заходів до 250-річчя Г. С. Сквороди став П. Т. Тронько. Це відзначають більшість дослідників, зокрема, й Н. М. Кухарева: «Ідуть 70-ті роки, які знаменуються тим, що вся громадськість України готувалась до 250-річчя від дня народження видатного мислителя і філософа Г. С. Сквороди. З цього приводу була прийнята спеціальна постанова уряду України. Петро Тимофійович був душею і організатором проведення цього ювілею. Він знову допомагає нам в передачі приміщення для створення музею Г. С. Сквороди. В 1972 р. у складі урядової делегації П. Т. Тронько відкри-

ває в Переяславі-Хмельницькому музей філософа»²⁶. Більше того, за спогадами М. І. Сікорського, П. Т. Тронько вважав, що відзначення цієї ювілейної дати треба починати саме з Переяслава.²⁷

Урочисте відкриття Меморіального музею Г. С. Сквороди відбулося 28 листопада 1972 року. На свято прибула делегація, очолювана П. Т. Троньком: «На урочисту церемонію прибули члени Всесоюзного і Республіканського ювілейних комітетів по відзначенню 250-річчя з дня народження поета, члени Всесвітньої Ради миру і Радянського комітету захисту миру, вчені, письменники, літературознавці Москви, Києва, Білорусії, Молдови та інших республік СРСР. За дорученням Республіканського ювілейного комітету, заступник Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронько вручив у дар музею ювілейне зібрання творів Г. С. Сквороди і ювілейну медаль. Таку ж саму нагороду було вручено директору історичного музею М. І. Сікорському. У книзі почесних гостей записи з словами подяки зробили заступник Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронько, члени Радянського комітету захисту миру»²⁸.

З відкриттям Меморіального музею Г. С. Сквороди в Переяславі співпраця М. І. Сікорського з П. Т. Троньком по вшануванню пам'яті філософа не припинилася. Петро Тимофійович консультував Михайла Івановича щодо відзначення 260-, 270-, 280-, 290-річчя філософа²⁹. Більш детально внесок П.Т. Тронька у створення та розбудову Меморіального музею Г. С. Сквороди висвітлено у доповіді О. М. Жам та Т. В. Радіоненко «Петро Тимофійович Тронько і Меморіальний музей Г. С. Сквороди в Переяславі», оприлюдненій 29 травня 2025 р. на круглому столі «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті». Цього року зібрання було присвячене відразу двом символічним датам –

²⁵ Радіоненко Т., Більченко І., Нікітіна В. Меморіальний музей Г. С. Сквороди. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. С. 193.

²⁶ Кухарева Н. М. Почесний громадянин Переяслава // Пам'ять століть. 2008. № 1–2. С. 129.

²⁷ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 86.

²⁸ Свищ В. Ювілейні торжества // Комуністична праця. 1972 р. 30 листопада. № 143 (8721). С. 3.

²⁹ Жам О. М., Грудевич Т. В. Заходи по відзначенню 250-, 260-, 270-, 280- та 290-річчя з дня народження Г. С. Сквороди у Меморіальному музеї Г. С. Сквороди НІЕЗ «Переяслав». Актуальність ідей Григорія Сквороди в контексті культурно-освітніх викликів ХХІ століття: зб. матеріалів Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (Переяслав, 25 березня 2022 р.). Переяслав, 2022. С. 11–24.

100-річчю Національної спілки краєзнавців України та 110-річчю Героя України П. Т. Тронька. Його організаторами виступили ШЕЗ «Переяслав» та Переяславський міський осередок НСКУ.

Наступного 1973 р. П. Т. Тронько спільно з М. І. Сікорським ініціювали створення у Переяславі Музею-діорами «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року». М. І. Сікорський пригадував: «У 1973 році під час засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури мною було порушено питання про відзначення 30-річчя з дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні в Переяславі, де восени 1943 року відбулися великі бої за створення плацдарму на правому березі Дніпра в районі Букрина, під час яких загинуло майже 230 тисяч воїнів. Ініціатива була підтримана П. Т. Троньком»³⁰. У той час (з 1967 р. по 1988 р.) Петро Тимофійович був головою правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і переймався створенням у Києві іншого музею військової тематики – Музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років. До слова, Музей був створений наказом Міністерства культури УРСР від 21 листопада 1973 р. № 501, а відкритий – 17 жовтня 1974 р. на честь 30-річчя визволення України від нацистських загарбників.

Завідувачка переяславського музею-діорами Н. А. Бойко з приводу становлення музею писала: «... знайшлися добрі люди, які схвалили ініціативу працівників Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. Серед цих добрих людей були П. Т. Тронько та О. С. Капто (у 1972–1979 рр. секретар Київського обкому партії)³¹. Те ж підтверджують спогади М. П. Палагути: «На той час депутатом до обласної Ради у нас балотувався один із секретарів Київського обкому партії О. С. Капто. Саме у дні гоніння М. І. Сікорського він приїхав до Переяслава на зустріч із виборцями. Обміркувавши всі обста-

вини, що виникли, директор музею вирішив піти на цю зустріч і розповісти секретарю обкому про те, що відбувається. Вислухавши Михайла Івановича, цей чоловік сказав: «Ну що ж, раз дитина народилася, треба її виховувати». Велику допомогу у вирішенні цієї проблеми надав також тодішній заступник Голови Ради Міністрів УРСР, нині почесний громадянин Переяслава-Хмельницького Герой України П. Т. Тронько. Цей мудрий чоловік у перспективі бачив значення задуманого музейниками і всіляко нам сприяв»³²

Музей-діорама «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року» був урочисто відкритий 9 травня 1975 р. у приміщенні Вознесенського собору. Ця пам'ятка архітектури XVIII ст., як і вище згаданий колегіум (приміщення Меморіального музею Г. С. Сковороди), постановою Ради міністрів УРСР № 2119 від 3 жовтня 1953 р. взята на державний облік. Виконком міської ради 11 листопада 1955 р. постановив виділити охоронну зону площею 1 га навколо пам'ятника архітектури – ансамблю Вознесенського монастиря.³³ Розпорядженням промислового облвиконкому № 31 від 5 березня 1963 р. на прохання виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих споруди Вознесенського монастиря (собор і колегіум) передані для використання Переяслав-Хмельницькому державному історичному музею. Одночасно, у в 1954–1964 рр., проводилася реставрація будівель монастирського комплексу. Всі ці ініціативи були реалізовані М. І. Сікорським за підтримки П. Т. Тронька аж до відкриття у приміщенні Вознесенського собору Музею-діорами «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року».

У ході створення цього музею у переяславських науковців виникло кілька суттєвих проблем: розміщення експозиційного полотна у культовій споруді та оплата його вартості студії військових художників ім. М. Б. Грекова. До

³⁰ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 86.

³¹ Бойко Н. А. Музей-діорама «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року» // Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. С. 217.

³² Палагута М. П. Все почалося з «Огонька» // Вісник Переяславщини. 2002. 17 липня. № 115–116 (10478–10479). С. 6.

³³ Нагайко Т. Ю. До історії споруди з ансамблю Вознесенського монастиря у Переяславі. Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України: зб. матеріалів круг. ст. (м. Переяслав, 20 квітня 2020 р.). Переяслав (Київ. обл.), 2020. С. 96.

розв'язання обох був причетний П. Т. Тронько. З інтерв'ю М. П. Палагути, записаного в 1996 р., відомо, що через специфічність і значні розміри полотна (28x7 м) складно було віднайти приміщення для його експонування, тому й було вирішено задіяти для цього Вознесенський собор, а «добро» на це дав П. Т. Тронько³⁴. За радянських часів не віталось використання сакральних споруд за основним призначенням, та й використовували їх для інших потреб теж із острахом. Не відомо, якою була б доля цього собору якби в ньому не розмістили б батальне полотно. Дотепер ця обставина є суттєвою проблемою, яка потребує вирішення. Створення діорами тривало 4,5 роки (1,5 роки збирали матеріали, 3 роки писали полотно).³⁵ Коли робота над полотном була майже завершена М. І. Сікорському зателефонували зі студії ім. М. Б. Грекова й повідомили, що потрібно проплатити ще 30 тис. крб. І тут знову протянув руку допомоги Петро Тимофійович. М. І. Сікорський пригадував: «У березні 1975 року змонтована в студії Грекова в Москві діорама була виставлена в Манежі, відвідав її Л. І. Брежнєв і побажав, щоб вона залишилась у Москві. Йому пояснили, що вона зроблена на кошти учасників битви за Букринський плацдарм і буде експонуватись на місці події в Переяславі-Хмельницькому. Коли привезли в Переяслав і почали монтувати, то з'ясувалось, що робота не оплачена, і ми звернулись до Українського товариства охорони пам'яток історії та культури по допомогу. П. Т. Тронько дав дозвіл Київській обласній організації виділити 30 тисяч карбованців за виконану роботу і при цьому сказав: «Дитина народжена і її треба виховувати». Діорама була урочисто відкрита 9 травня 1975 року³⁶.

Варто відзначити, що заручившись підтримкою П. Т. Тронька щодо розміщення музейної

експозиції у Вознесенському соборі, М. І. Сікорський невдовзі започаткував ще кілька музеїв у культових спорудах: Музей космосу (1979, церква Св. Параскеви); Музей українського рушника (1988, церква Св. Бориса і Гліба); Музей хліба (1984, церква Вознесіння); Музей історії Української православної церкви» (1986, церква Св. Покрови). І хто знає, якби склалася доля цих пам'яток, якби їх не задіяли під музейні експозиції.

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, яке очолював у 1967–1988 рр. П. Т. Тронько, долучилося також і до створення Музею М. М. Бенардоса НІЕЗ «Переяслав», відкритого 25 травня 1981 р. Роботи зі створення музею розпочалися в 1977 р.: «Велику допомогу у створенні Музею М. М. Бенардоса надало УТОПІК, яке очолював академік П. Т. Тронько, а саме секція пам'яток науки і техніки під керівництвом кандидата технічних наук О. М. Корнієнка, працівника Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона. До складу Товариства входили відомі вчені в галузі науки і техніки, які намагалися зберегти основні зразки техніки для майбутніх поколінь, але приміщення, де можна було б зберігати і демонструвати ці зразки не було. Оскільки М. І. Сікорський запропонував приміщення на території музею просто неба в Переяславі-Хмельницькому, то й вирішено було створювати музей саме там. Тим паче уже був досвід створення технічних музеїв. 1979 р. було відкрито Музей світопізнання і мирного освоєння космосу. Тому УТОПІК планувало створити в Переяславі-Хмельницькому Музей історії науки і техніки, навіть було розроблено його структурний план. Музей М. М. Бенардоса та Музей світопізнання і мирного освоєння космосу мали стати основною ланкою загального комплексу Заповідника»³⁷.

³⁴ Стенограма інтерв'ю із Палагуютою Миколою Петровичем (1928–2012). Інтерв'юер: Дембійський Станіслав Семенович. Звукозапис: Зубер Віктор Григорович. 1996 р., м. Переяслав-Хмельницький. Краєзнавство Переяславщини: щорічник / [упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий; відп. ред. Т. Ю. Нагайко]. Переяслав (Київ. обл.); Кам'янець-Подільський (Хмельниц. обл.): ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. Вип. 1. 296 с. С. 102–126.

³⁵ Палагута М. П. Все почалося з «Огонька» // Вісник Переяславщини. 2002. 17 липня. № 115–116 (10478–10479). С. 6.

³⁶ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. 552 с. С. 86.

³⁷ Бойко М. І., Губочкін М. П., Ткаченко В. М. Музей М. М. Бенардоса. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. С. 277.

Особливо значним є внесок П. Т. Тронька у створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці. Петро Тимофійович згадував: «Подумки повертаю у далекий 1961 рік, коли Михайло Іванович вирішив створити музей народної архітектури і побуту на горі-пустирі за Трубежем. Стільки тоді осуджуваних розмов було на всіх рівнях. Адже вітчизняна музейна практика такого ще не знала... Мені приємно усвідомлювати, що в чомусь і я допоміг йому. Бо не так просто було вирішити питання щодо виділення великої ділянки землі на горі за Трубежем і перевезення туди культурних споруд, усляких старожитностей з різних районів Київщини та інших областей... Сікорський вклав у цей музей всю свою душу. Тому й витвір видався на славу. Скансен на Горі – то справжнє село, що виринуло з XIX століття. Воно живе і працює ще в тому часі. Але ж як достовірно і колоритно. Ні, це не холодна будафорія, що притаманна деяким подібним музеям. Тому я вважаю переяславський витвір Сікорського найкращим в Україні. З усіх п'яти в нашій державі. Навіть кращим за київський, що у Пироговому, до творення якого, в силу службових обов'язків, я мав безпосереднє відношення³⁸. Відомо, що в 1970 р. П. Т. Тронько навіть пропонував М. І. Сікорському очолити створення київського скансену – Державного музею народної архітектури та побуту України (рішення про його створення прийняте урядом 26 лютого 1969 р.), але той відмовився, оскільки хотів завершити свою роботу в Переяславі. Натомість, між обома колективами склалася тісна співпраця.

Петро Тимофійович завжди виокремлював Переяслав-Хмельницький музей просто неба з-поміж інших українських скансенів і ніколи не полишав своєю дбайливою увагою, допомагав у виділенні коштів, формуванні штатів та впродовж багатьох років надавав консультативну допомогу.

Тому, що П. Т. Тронько був долучений до створення першого вітчизняного скансену, сприяло кілька обставин: призначення його на посаду заступника голови Ради Міністрів УРСР (10 березня 1961 р. – 3 квітня 1978 р.), де до його

посадових обов'язків входило курирувати питання науки, освіти, культури, охорони здоров'я, спорту, а також призначення заступником Всесоюзного оргкомітету з підготовки до сторіччя з дня смерті та 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (1961 та 1964 рр. Відповідно). Окрім цього П. Т. Тронько був членом Урядового республіканського комітету по підготовці і проведенню ювілею 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка й брав участь у розробці плану заходів по підготовці і проведенню цього ювілею. Про це зокрема йдеться у постанові ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 7 серпня 1962 р. № 917 «Про зміну складу урядового республіканського комітету по підготовці і проведенню ювілею 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка»: «У зв'язку зі змінами, що сталися в складі Урядового республіканського комітету по підготовці і проведенню ювілею 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка Центрального Комітету КП України і Рада Міністрів УРСР постановляють: І. Затвердити Урядовий республіканський комітет по підготовці і проведенню ювілею 150-річчя з дня народження великого українського поета, революціонера-демократа Т. Г. Шевченка в такому складі: М. П. Бажан (голова), Р. В. Бабійчук (заступник голови), М. К. Білогуров, І. К. Білодід, В. О. Бойченко, А. Г. Бондар, О. Т. Гончар (заступник голови), М. С. Гречуха, М. Ф. Гулий, Ю. М. Даденков, К. Ф. Данькевич, К. П. Дорошенко, В. І. Дрозденко, В. І. Касіян, Є. П. Кирилюк, В. К. Клименко, Ю. Ю. Кондуфор, О. Є. Корнійчук, І. П. Крип'якевич, Л. І. Кухаренко, Т. В. Левчук, К. З. Литвин, О. Ф. Макаренко, А. С. Малишко, М. Є. Малущенко, М. Я. Мамай, О. З. Мінківський, О. В. Палладін, Б. Є. Патон, М. Т. Рильський, О. К. Романовський, А. Д. Скаба, М. А. Скачко, О. І. Сердюк, П. Г. Тичина, П. Т. Тронько, І. Г. Турбай (секретар комітету), Н. М. Ужвій, Є. І. Шевченко, А. С. Шиленко. ІІ. Доручити Урядовому республіканському комітету опрацювати конкретний план заходів по підготовці і проведенню ювілею...»³⁹.

Святкування 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у 1964 р. стало великою подією для установ і вчених країни. У 2002 р. під час

³⁸ *Махінчук М. Г.* Переяславський скарб Михайла Сікорського: художньо-документальна повість. К.: Криниця, 2005. С. 258.

³⁹ Постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 7 серпня 1962 року № 917 «Про зміну складу урядового республіканського комітету по підготовці і проведенню ювілею 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка».

інтерв'ю газеті «День» П. Т. Тронько розповів: «Пишаюсь тим, що свого часу був заступником голови оргкомітету, коли проводилися великі свята, присвячені Кобзарю. Такого свята ще не було в світі, коли ми відзначили 150-річчя з дня народження Шевченка у 1964 році. І тут треба віддати належне М. Хрущову, який створив союзний оргкомітет по відзначенню ювілею Кобзаря... Він дбайливо ставився до пам'яті Тараса, високо цінував його творчість. Розкажу одну цікаву деталь. Напередодні свят він відпочивав із дружиною, Аджубеєм, Громико, Добриніним в Угорщині. Повертаючись до Москви, спеціально зупинився в Києві. Подзвонив мені перший секретар ЦК М. Підгорний і каже: «Приїжджає Хрущов, ти з ним на катері у Канів їдеш». (Я тільки став заступником голови уряду). Припливаємо катером до Канева. Микита Сергійович пішки зійшов по східцях на гору, поклав вінок, вклонився Шевченкові й посадив дерево. І перший лауреат Шевченківської премії, думаєте, хто був? Хрущов! Я був членом цього комітету, і Хрущову одностайно присудили Шевченківську премію. Тому що такого розмаху святкування і в Україні, і в Радянському Союзу тоді ще ніколи не було»⁴⁰.

Скористаючись ювілеєм Кобзаря переяславським музейникам при підтримці П. Т. Тронька вдалося домогтися виділення земельної ділянки площею 5 га для закладення лісопарку (етнопарку) на честь «150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка», який став основою для створення переяславського скансену.⁴¹ У нарисі з історії Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни читаємо: «Одним з перших схвалив створення музею просто неба в Переяславі-Хмельницькому академік П. Т. Тронько. На той час він обіймав посаду заступника Голови Ради Міністрів УРСР. Так як П. Т. Тронько вже мав досвід зі збереження історико-культурного ареалу (паралельно з переяславським пи-

танням займався проектом збереження о. Хортиці), то за його сприяння було виділено земельну ділянку під музей просто неба»⁴². Сам Петро Тимофійович пригадував: «... не так просто було вирішити питання щодо виділення великої ділянки землі на горі за Трубежем і перевезення туди культових споруд, усяких старожитностей»⁴³.

Спершу М. І. Сікорський із колегами розраховували на ділянку площею 25 га під етнопарк. Саме стільки тогочасне законодавство (урядові постанови Ради Міністрів СРСР та Ради Міністрів УРСР, зокрема, за № 1240 від 22.06.1954 р., № 730 від 12.07.1962 р., № 922 від 6.07.1954 р. та № 982 від 31.08.1962 р.), якими регулювався порядок відведення земель для державних, громадських та інших потреб, дозволяло відводити землі із сільгоспугідь. Земельна ділянка ур. Гора (відома як Татарська гора) належала до земельних угідь радгоспу «Переяславський», тому максимально можлива площа земельної ділянки, яку можливо було тут отримати під етнопарк складала 25 га. 27 червня 1962 р. М. І. Сікорський звернувся з клопотанням до виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської Ради про виділення «земельного масиву в розмірі 25 га, де буде посаджено лісопарк, композиційно пов'язаний з творчістю Т. Г. Шевченка, і відтворено стародавнє українське село, яке стане чудовою ілюстрацією побуту українського народу XVIII–XIX ст.». Міська рада своїм рішенням № 88 від 26 червня 1962 р. постановила підтримати клопотання М. І. Сікорського й просити виконком районної Ради підняти клопотання перед виконкомом обласної Ради депутатів трудящих про виділення із земель радгоспу «Переяслав» площу під лісопарк в кількості 25 га на Татарській горі. Але на цьому справа не вирішилася. Продовжувалися численні переписки між музеєм і органами владами різного рівня, які зводилися до формальних відмовок стосовно неможливості

⁴⁰ *Островський І., Сюдюков І., Гудзик К., Івшина Л., Махун С.* Що ми залишимо нащадкам. Інтерв'ю з академіком НАН України, Героєм України Петром Тимофійовичем Троньком і професором, доктором історичних наук, заступником голови Черкаської облдержадміністрації Анатолієм Юзефовичем Чабаном на актуальні теми розвитку краєзнавчого руху в Україні. Газета «День». № 141, 147 (продовження). 2002. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua> > shcho-my-zalyshymo-nashchadkam.

⁴¹ *Жам О. М., Каченко Н. Г.* До історії закладення парку на честь 150-річчя Т. Г. Шевченка у Переяславі // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони». К.: ННДІУВІ, 2014. С. 272–277.

⁴² *Козій Г. І., Каченко В. М.* Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряни. Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. 540 с.: іл. С. 115.

⁴³ *Махінчук М. Г.* Переяславський скарб Михайла Сікорського. Художньо-документальна повість / вступ. ст. Л. І. Андрієвського. Київ: Криниця, 2005. С. 256–260.

виділити землю під парк-музей. Так тривало до-поки у справу не втрутився П. Т. Тронько.

У особистому архіві М. І. Жама, першого очільника переяславського скансену, зберігся проєкт звернення до П. Т. Тронька з проханням посприяти щодо вирішення земельного питання. Ось його текст: «Заступнику голови Ради Міністрів Української радянської соціалістичної республіки тов. Троньку П. Т. На відзнаку ювілейної дати – 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка і вшанування пам'яті про його перебування та творчу діяльність на Переяславщині в 1945–1959 рр., а також враховуючи перспективи розвитку міста виконком Переяслав-Хм. міської Ради депутатів трудящих та партійний комітет по керівництву промисловим виробництвом просить Раду Міністрів УРСР прийняти постанову про передачу 20 га непридатної землі (косогори, яри) в районі Татарської гори для створення лісопарку ім. Т. Г. Шевченка та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом. Колектив працівників Переяслав-Хмельницького державного історичного музею разом із громадськістю та вченими інститутів архітектури Академії архітектури УРСР і Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР розробили конкретний план посадки лісопарку за мотивами творів Т. Г. Шевченка, який буде живим пам'ятником великому Кобзарю. В парку буде збудована експозиція українського села часів Т. Г. Шевченка, яка буде чудовою ілюстрацією і розкриє зміст невмирущих шевченківських творів. З цією метою Переяслав-Хм. державний історичний музей уже виявив та придбав ряд громадських, житлових та господарських споруд: вітряк, комора, гамазей, кузню, гончарну майстерню та інше. Ряд споруд виявлено в районі будівництва Канівської ГЕС. Всі роботи по створенню першого на Україні етнопарку та музею під відкритим небом будуть проведені силами громадскості району»⁴⁴.

Звернення не датоване та є підстави вважати, що воно було підготовлене у січні-лютому 1963 року. Зі спогадів М. І. Сікорського відомо, що у відповідь на це звернення 3 березня 1963 р. до Переяслава-Хмельницького приїхала комісія, у складі П. Т. Тронька, К. Г. Гуслистого та І. М. Гончара. Спершу гості оглянули територію Михайлівської церкви, де на той час розміщувалася екс-

позиція етнографічного відділу (створений наказом № 30 від 7 жовтня 1958 р.) і поїхали на Татарську гору, де планувалося розмістити музей під відкритим небом. Членам делегації М. І. Сікорський розповів, що тут планується насадити дендропарк, створити експозицію типового наддніпрянського села XIX ст.

Після візиту поважних гостей, 26 березня 1963 р. виконком Переяслав-Хмельницької міської Ради прийняв рішення № 60, яким визнав доцільним створення на Татарській горі лісопарку ім. Т. Г. Шевченка та першого в Україні етнографічного музею під відкритим небом і для цього постановив просити виконком Київської обласної (промислової) Ради порушити клопотання перед Київською обласною (сільською) Радою депутатів трудящих про виділення із земель радгоспу «Переяслав» земельну ділянку площею 5 га.

Паралельно звернення до Голови виконкому Київської обласної (сільської) Ради І. П. Лисенка подав М. П. Бажан – голова Урядового республіканського шевченківського комітету УРСР, створеного з нагоди 100-річчя з дня смерті та 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Підтримати ініціативу М. І. Сікорського його попросив П. Т. Тронько. 28 травня 1963 р. М. П. Бажан написав І. П. Лисенку листа наступного змісту: «Вельмишановний Іване Петровичу! До Урядового Шевченківського Комітету УРСР надходять пропозиції про те, щоб на непридатних землях біля міста Переяслава-Хмельницького закласти лісопарк імені Т. Г. Шевченка, який з часом буде перетворено в етнографічний музей. Мені відомо, що до цих пропозицій у Раді Міністрів Української РСР поставились прихильно. Звертаюся до Вас з проханням, щоб і ви, з свого боку, всіляко сприяли починанням громадскості міста Переяслава-Хмельницького і зробили все можливе, щоб виділити площу під лісопарк. Про Ваше рішення прошу сповістити мене. З пошаною М. Бажан». Коли М. Бажан писав про те, що йому відомо, що в Раді Міністрів УРСР до ідеї створення на околиці Переяслава-Хмельницького лісопарку-музею поставились прихильно, він не був голосливим. Одним з перших хто позитивно сприйняв будівництво музею, був П. Т. Тронько – заступник голови Ради Міністрів УРСР і заступник голови Всесоюзного оргкомітету з підготовки до сторіччя з дня смерті

⁴⁴ Проєкт звернення М. І. Сікорського до П. Т. Тронька про сприяння щодо виділення земельної ділянки для створення етнографічного парку з нагоди 150-річчя Т. Г. Шевченка [Рукопис]. 1 арк. Заголовок сформульовано на осн. аналізу даного док. Особистий архів О. М. Жам.

та 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка⁴⁵.

21 вересня 1963 р. виконавчий комітет Київської обласної (сільської) Ради виніс рішення № 567 «Про відвод земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому державному Історичному музею під створення лісопарку в м. Переяслав-Хмельницький». Так завдяки П. Т. Троньку та іншим небайдужим до збереження культурної спадщини України була виділена земельна ділянка на південно-східній околиці міста, на якій восени 1963 р. та весною 1964 р. розпочалося закладення парку імені 150-річчя Т. Г. Шевченка. Так розпочалося становлення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці. Свого часу місцевий краєзнавець О. С. Якименко зазначав: «У Києві чи не найпершим підтримав клопотання переяславського ентузіаста-краєзнавця Єфрема Іщенка [один із фундаторів скансену] колишній заступник Голови Ради Міністрів України академік Петро Тронько. А ще поет, академік Максим Рильський та інші».⁴⁶

Через багато років М. І. Сікорський пригадував: «У 1963 році ми звернулись до Петра Тимофійовича, щоб допоміг у виділенні 30 гектарів землі для створення першого в історії України музею під відкритим небом. Він особисто приїхав, щоб вивчити цю проблему, і ми разом з ним і першим секретарем Переяславського райкому партії Кебкалом поїхали знайомитись з пустельною на той час територією Татарської гори. Ідея йому сподобалась. Забудову музею під відкритим небом розпочали в 1964–1965 рр. Першими були перевезені вітряки з батьківщини П. Т. Тронька, а потім було висаджено 30 тис. дерев і кущів. Найбільше мене вразило те, що Петро Тимофійович, як заправський садівник, зробив екскурс в правила побудови парку, показав студентам там, як правильно обрізати коріння при пересадці саджанців. Потім

взяв 10 саджанців липи і особисто започаткував алею від Андрушівської церкви до верхнього озера. За всі добрі його діла в 1998 році жителі Переяслава-Хмельницького обрали П. Т. Тронька своїм почесним громадянином»⁴⁷.

П. Т. Тронько відвідував скансен у Переяславі неодноразово. Так, наприклад, у 1967 р. він побував у скансені у складі делегації учасників декади російського мистецтва і літератури в Україні. Очолював делегацію заступник голови Ради Міністрів РРФСР В. І. Кочемасов. До її складу ввійшли: Міністр культури УРСР Р. В. Бабійчук, космонавт П. І. Беляєв, актори Б. П. Чирков, В. П. Марецька, І. М. Смоктуновський, письменник А. В. Сафронів⁴⁸. Такі заходи у радянський час проводилися як показ досягнень союзних республік у галузі мистецтва та літератури, як творчий звіт митців, художніх професійних та самодіяльних колективів. Підготовка до декад відбувалася згідно зі спеціальними рішеннями державних і партійних органів. Організаційні комітети створювалися на урядовому рівні. Вони відповідали за зміст і якість підготовки та проведення декади, визначали склад делегацій, художніх колективів, зміст заходів тощо. Той факт, що учасників декади російського мистецтва і літератури в Україні було делеговано в 1967 р. до новоствореного переяславського скансену, де лишень було відтворено два селянські двори (середняка і заможного селянина), встановлено кузню, водяний млин і кілька вітряків, є свідченням великого інтересу до цього музейного проєкту.

Є підстави вважати, що саме П. Т. Тронько мав вплив на вибір об'єктів для огляду членами декади. Делегацію приймали у садибі селянина-середняка. Невдовзі Б. П. Чирков, згадуючи цю декаду, зауважив, що ніколи не забуде той урочистий прийом, який улаштували жителі одного із сіл Переяслав-Хмельницького району.

⁴⁵ Жам О. М., Ткаченко Н. Г. Перший етап виділення землі для створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці // Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. Випуск 9 (11). 2015. С. 348–359.

⁴⁶ Якименко О. Хто є першоавтором музею просто неба? // Папірус. № 07 (162), 11 лютого 1999 р. С. 3.

⁴⁷ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 86.

⁴⁸ Стенограма інтерв'ю із Палагутою Миколою Петровичем (1928–2012). Інтерв'юер: Дембіцький Станіслав Семенович. Звукозапис: Зубер Віктор Григорович. 1996 р., м. Переяслав-Хмельницький. Краєзнавство Переяславщини: щорічник / [упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий; відп. ред. Т. Ю. Нагайко]. Переяслав (Київ. обл.); Кам'янець-Подільський (Хмельниц. обл.): ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. Вип. 1. С. 117.

Середовище, створене у скансені, було настільки правдивим, що гості були переконані, що побували в селі, а не в музеї»⁴⁹.

У 1999 р., пригадував М. І. Сікорський: «Петро Тимофійович знову побував у своєму дітищі на Горі, під шатами великого лісу, започаткованого ним. У цьому дендропарку липи вже мають висоту до 20 м, а в діаметрі 30 см, і пахощі з цього лісу в період цвітіння розносяться далеко за межі Татарської гори. Ми з піснями супроводжували Петра Тимофійовича по всьому дендропарку, а жінки на пам'ять сплели вінок із кулястих яскраво-червоних блискучих соковитих ягід калини, в який вплели і безмежну любов до цієї шанованої людини»⁵⁰. Одна із учасниць тієї події музейний доглядач Г. С. Васько згадувала, що дного разу Г. І. Козій [очільниця скансену] сказала, що приїде П. Т. Тронько і попросила, щоб ми зустріли гостя піснями. Таня Ігнатович, Ніна Омеляненко і я зустріли П. Т. Тронька і М. І. Сікорського біля садиби гончара, співали їм, зокрема, улюблену пісню Михайла Івановича «Ой наступила та й чорна хмара». Співав з нами і Петро Тронько»⁵¹.

За кілька років П. Т. Тронько підтримав створення у Переяславі ще одного закладу – Музею пам'яті Поліського району. Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. Поліський район Київської області зазнав значного радіоактивного забруднення. Селище міського типу Поліське і 26 населених пунктів району було відселено. Тисячі поліщуків переселилися до різних куточків України й, зокрема, на Переяславщину. З ініціативи переселенців і створено цей музей, який було урочисто відкрито 24 квітня 2004 року. Ідею створення музею підтримала Київська облдержадміністрація, Київська обласна рада, Всеукраїнська спілка краєзнавців на чолі з академі-

ком НАН України П. Т. Троньком та генеральний директор НІЕЗ «Переяслав»⁵². У 2009 р. музей став дипломантом Першого Всеукраїнського конкурсу на найкращий громадський музей, який організувала Всеукраїнська спілка краєзнавців України спільно з Міністерством культури і туризму України та Міністерством освіти і науки України. На регіональному рівні у конкурсі взяло участь близько 1000 громадських музеїв, 103 із них стали переможцями заключного туру. Церемонія відзначення переможців і дипломантів конкурсу відбулася 24 грудня 2009 р. у Національному музеї літератури України. У церемонії відзначення переможців, на яку з'їхалось понад 90 керівників громадських музеїв з усієї України, взяли участь: П. Т. Тронько – голова Всеукраїнської спілки краєзнавців, академік НАНУ, Герой України; І. І. Крулько – заступник Міністра України у справах сім'ї, молоді і спорту; М. І. Сікорський – засновник та почесний директор НІЕЗ «Переяслав», Герой України; Н. М. Куковальська – генеральний директор НІКЗ «Софія Київська»; П. М. Федака – генеральний директор Національного музею народної архітектури і побуту України НАН України та ін. У номінації «Історія рідного краю» дипломом відзначено Музей пам'яті Поліського району НІЕЗ «Переяслав»⁵³. Нині диплом із підписом Голови конкурсної комісії П. Т. Тронька демонструється в експозиції цього музею.

За кілька років П. Т. Тронько співпрацював із переяславськими музейниками над створенням Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, який було відкрито 18 квітня 2008 р. у приміщенні колишнього Історичного музею. У цьому будинку лікаря А.Й. Козачковського колись жив та лікувався поет, саме тут, у ніч з 24 на 25 грудня 1845 р., написав свій знаменитий «Заповіт». Завідувачка музею Н. М. Кухарева відзначала, що ідею ство-

⁴⁹ Стенограма інтерв'ю із Палагутою Миколою Петровичем (1928–2012). Інтерв'юер: Дембіцький Станіслав Семенович. Звукозапис: Зубер Віктор Григорович. 1996 р., м. Переяслав-Хмельницький. Краєзнавство Переяславщини: щорічник / [упоряд.: Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий; відп. ред. Т. Ю. Нагайко]. Переяслав (Київ. обл.); Кам'янець-Подільський (Хмельниц. обл.): ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. Вип. 1. С. 117.

⁵⁰ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. 552 с. С. 86.

⁵¹ Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О.М. Жам; збір. матеріал. Н.Г. Ткаченко. Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. С. 319.

⁵² Юхименко Н. О. Музей пам'яті Поліського району Київської області // Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. С. 473.

⁵³ Церемонія відзначення переможців і дипломантів... Національна спілка краєзнавців України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://nsku.org.ua> >

рення Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, яка виникла в середовищі переяславських музейників, підтримали творчі спілки України, Комітет з Національної премії України імені Тараса Шевченка (І. М. Дзюба, В. Я. Стадниченко, Р. М. Лубківський, М. В. Матіос), діячі культури і науки – перш за все академіки – П. Т. Тронько, Б. І. Олійник, М. Г. Жулинський⁵⁴.

Упродовж 1999–2008 рр., як голова НСКУ П. Т. Тронько входив до наглядової ради НІЕЗ «Переяслав». Перший її склад було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1330 від 22 липня 1999 р.: «На виконання Указу Президента України від 1 червня 1999 р. № 598 «Про надання Переяслав-Хмельницькому державному історико-етнографічному заповіднику статусу національного» Кабінет Міністрів України постановляє: затвердити склад наглядової ради Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Перший віце-прем'єр-міністр України В. Куратченко». До її складу увійшли: А. А. Засуха (голова Київської облдержадміністрації), Л. М. Новохатько (заступник Міністра культури і мистецтв), М. М. Кучерук (начальник управління охорони та реставрації пам'яток Держбуду), В. М. Погорілий (начальник відділу охорони культурної спадщини Мінкультури), В. Г. Романчишин (начальник управління культури Київської облдержадміністрації), Є. В. Черепакін (головний спеціаліст Управління з питань науки та гуманітарного розвитку Кабінету Міністрів України) та П. Т. Тронько (голова Всеукраїнської спілки краєзнавців). Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 782 від 31 травня 2006 р. Натомість затверджена Постанова Кабінету Міністрів України № 986 від 1 серпня 2007 р. із новим складом наглядової ради НІЕЗ «Переяслав»: П. Т. Тронько (голова правління Всеукраїнської спілки краєзнавців), М. М. Кучерук (голова Держкультури-спадщини), І. В. Антипенко (народний депутат України), І. А. Вітвіцький (заступник голови Переяслав-Хмельницької райдержадміністрації),

В. Г. Романчишин (начальник управління культури і туризму Київської облдержадміністрації), М. Е. Громова (заступник голови Держкультури-спадщини), Я. Я. Діхтяр (перший заступник голови Держкультури-спадщини), М. Т. Пархоменко (заступник голови УТОПК), С. О. Рибак (заступник Міністра фінансів), І. П. Якименко (Переяслав-Хмельницький міський голова). Якщо у першому складі наглядової ради НІЕЗ «Переяслав» П. Т. Тронько був її членом, то у другому складі – її Головою

У П. Т. Тронька з М. І. Сікорським і колективом Заповідника були також й інші проекти. Наприклад, співпраця над фундаментальним виданням «Історію міст і сіл України».

У 1962 р. П. Т. Тронька затверджують головою Головної редколегії з підготовки унікальної за своїм масштабом та значимістю праці – багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР», «батьком» якої його по праву вважають⁵⁵. В одному зі своїх інтерв'ю П. Т. Тронько розповідав: «Я мав честь бути головою Головної редколегії від початку до завершення роботи. Завдання полягало в тому, щоб залучити широкі маси людей до першовитоків своєї історії. Над «Історію міст і сіл України» працювало близько 100 тисяч «несторівлітописців»; і цінність її в тому, що ми таки видали 26 томів, що всі населені пункти одержали (одні більшу, одні меншу) свою біографію. Виданням цієї багатотомної праці започатковано новий напрям у вітчизняній історіографії. В процесі цієї праці вивчалися першоджерела нашої історії, звідки ми пішли, якого роду. Ведеться велика робота й в областях: ентузіасти за велінням серця, без будь-якої винагороди, досліджують зараз міста і села, пам'ятки історії та культури. Візьміть такого знаного краєзнавця, як Михайло Іванович Сікорський з Переяслава-Хмельницького. Йому ж ціни нема – створив у місті 26 музеїв! Навіть у більшості районів немає жодного музею! Ця людина працює 50 років; він навіть не одружився! Я скільки працюю, стільки йому допомагав. А які ж то музеї! Музей архітектури і побуту, Музей Скворороди...»⁵⁶.

⁵⁴ Кухарева Н. М. Музей Заповіту Т. Г. Шевченка // Нариси з історії музеїв Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. С. 494–495.

⁵⁵ Смолій В. А., Ресент О. П. Улюбленець Долі (до 100-річчя від дня народження академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька) // Український історичний журнал. 2015. № 4. С. 163.

⁵⁶ Островський І., Сюдюков І., Гудзик К., Івшина Л., Махун С. Що ми залишимо нащадкам. Інтерв'ю з академіком НАН України, Героєм України Петром Тимофійовичем Троньком і професором, доктором історичних наук, заступником голови Черкаської облдержадміністрації Анатолієм Юзефовичем Чабаном на актуальні теми розвитку краєзнавчого руху в Україні // «День». № 141, 147 (продовження). 2002. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua> > shcho-my-zalyshymo-nashchadkam.

Велику роботу в підготовці видання провели науковці переяславських музеїв. Підтвердження цьому знаходимо в книгах наказів НІЕЗ «Переяслав» 1960-их років. Ось кілька з них: 1) науковому співробітнику М. І. Жаму виїхати в с. Григорівка для збору матеріалів з історії села (наказ № 28 від 02.11.1961 р.); 2) науковому працівнику В. А. Юзвікову виїхати в Інститут історії України для отримання рецензій на історії сіл 10 лютого 1962 р. (наказ № 5 від 9.02.1962 р.); 3) командувати М. І. Жама в Київ по збору матеріалів по історії сіл району в архівах терміном на два дні (наказ № 9 від 1.06.1968 р.); 4) командувати наукових працівників музею М. І. Жама та Т. А. Козачковську в м. Київ для роботи в обласному архіві по підборі матеріалів для написання історії сіл терміном на 5 днів з 8 по 14 липня 1968 р. включно (наказ № 13 від 6.07.1968 р.).⁵⁷ Особисто М. І. Сікорський для книги «Історія міст і сіл УРСР» написав дві статті – про м. Переяслав-Хмельницький і с. Жовтневе Переяслав-Хмельницького р-ну.⁵⁸

Ще один спільний проєкт переяславських музейників і П. Т. Тронька – це реалізація ініціатив на виконання урядової постанови «Про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією українського козацтва». У Переяславі за допомогою П. Т. Тронька було відкрито пам'ятник на честь гетьмана Б. Хмельницького і пам'ятний знак «На честь козацької перемоги 1630 року на Борисовім полі»⁵⁹. А також за його підтримки реконструйовано козацьку залогоу в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці⁶⁰. З цього приводу П. Т. Тронько пригадував: «1965 року я ввійшов з пропозицією до керівних органів нашої держави щодо будівництва меморіального комплексу на острові Хортиця. Хотілося якось увічнити пам'ять про козацьке Запорозжя, яке було унікальним явищем

не лише в українській історії, але мало знаним і поцінованим нашими сучасниками. Як відомо, Петро Шелест, котрий тоді керував Україною, прихильно ставився до нашої історії. Він і дав згоду щодо ґрунтового вивчення цього питання і поїздки на Хортицю авторитетної експедиції... Була створена авторитетна комісія, до якої ввійшли знавці доби козащини. Неформальним її головою став Михайло Іванович. Ця група виїхала до Запоріжжя, довгенько працювала там і написала ґрунтовну доповідну записку, на основі якої я й зробив відповідне подання українському уряду. Рада Міністрів України схвалила невдовзі розгорнуту постанову не лише по Хортиці. Згодом це питання розглядалося і на політбюро ЦК КПУ і теж знайшло схвалення. Почалась велика робота по виконанню урядової постанови «Про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією українського козацтва»⁶¹. Мова йшла про вшанування козацтва по всій країні. Збір матеріалів, визначення пам'ятних місць, виготовлення макетів майбутніх споруд – це далеко не повний перелік того, що встигли зробити П. Т. Тронько, М. І. Сікорський та інші спеціалісти комісії по козащині⁶².

Із музейною сферою Переяслава тісно пов'язана діяльність двох громадських організацій, очолюваних П. Т. Троньком: Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури (УТОПІК) та Національної спілки краєзнавців України (НСКУ). До цього руху приєдналися наукові співробітники Заповідника, а також викладачі й студенти місцевого вишу.

Упродовж 1990–2011 рр. П. Т. Тронько був головою правління НСКУ (до жовтня 2008 р. – Всеукраїнська спілка краєзнавців). Знаковою подією в історії вітчизняного краєзнавчого руху стало проведення 27 березня 1990 р. у Києві І Всеукраїнського краєзнавчого з'їзду, на якому

⁵⁷ Книга наказів Переяслав-Хмельницького державного історичного музею, поч. 14.07.1957 р. – закін. 23.12.1964 р.; Книга наказів Переяслав-Хмельницького державного історичного музею, поч. 01.01.1965 р. – закін. 05.05.1969 р.

⁵⁸ Сікорський М. І., Дидюк П. П. Переяслав-Хмельницький // Історія міст і сіл УРСР: В 26 т.: Київ. обл. К., 1971. С. 496–514; Сікорський М. І. Жовтневе // Історія міст і сіл УРСР: В 26 т.: Київ. обл. К., 1971. С. 515–522.

⁵⁹ Кухарєва Н. М., Козій Г. І. Петро Тронько і Переяслав // Краєзнавство. 2010. № 1–2. С. 27.

⁶⁰ Жам О. М., Ткаченко Н. Г. Реконструкція козацької залогоу XVII ст. на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці: історія створення // ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. 2017. Вип. 12(14). С. 188–198.

⁶¹ Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського. Художньо-документальна повість / вступ. ст. Л. І. Андрієвського. Київ: Криниця, 2005. С. 258.

⁶² Кухарєва Н. М., Козій Г. І. Петро Тронько і Переяслав // Краєзнавство. 2010. № 1–2. С. 27.

було утворено Всеукраїнську спілку краєзнавців. Її головою став академік П. Т. Тронько, а М. І. Сікорський – одним із членів правління організації. У фондах НІЕЗ «Переяслав» зберігається членський квиток Всеукраїнської спілки краєзнавців № 4, виданий 27 березня 1990 р. М. І. Сікорському, з підписом Голови правління Спілки краєзнавців України академіка АН УРСР П. Т. Тронька.

З 1967 по 1990 рр. П. Т. Тронько був головою правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (до 1988 р. – Українське товариство охорони пам'яток історії та культури). Історія Товариства бере свій початок від 21 грудня 1966 р., коли рішенням делегатів Установчого з'їзду, що відбувся у Києві, було одностайно прийнято постанову про створення громадської організації з метою задоволення суспільних інтересів у сфері охорони пам'яток історії та культури. Із особового архіву М. І. Сікорського до фондів Заповідника потрапили: запрошення для участі у роботі Установчого з'їзду Товариства (відкриття 20 грудня 1966 р. о 10 год. у приміщенні Будинку архітектора, м. Київ, вул. Новопушкінська, 32); два посвідчення члена правління Товариства М. І. Сікорського № 156 (грудень 1976 р.) та № 124 (грудень 1986 р.) із підписом Голови Правління товариства П. Т. Тронька та інші документи, пов'язані з діяльністю переяславських музейників у складі цієї організації.

Протягом понад півстоліття прослідковується зв'язок П. Т. Тронька з Переяславом. У липні 1996 р. громадськість міста, незмінний друг і соратник М. І. Сікорський та широке коло діячів науки, культури і мистецтва звернулися з проханням до виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради про гідне вшанування внеску Петра Тимофійовича у справу охорони пам'яток історії та культури Переяслава, створення низки музеїв НІЕЗ «Переяслав». У архівному відділі виконкому Переяславської міської ради зберігся лист директора Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника М. І. Сікорського Голові міської Ради народних депутатів М. І. Кардашу від 29 липня 1996 р. із проханням прийняти на засіданні виконкому рішення про

присвоєння П. Т. Троньку звання «Почесного громадянина міста Переяслава-Хмельницького». Зміст цього звернення яскраво характеризує внесок Петра Тимофійовича у музейну справу Переяслава тому наведемо його текст повністю: «Голові міської Ради народних депутатів Кардашу Миколі Івановичу. Видатний державний та громадський діяч, академік Національної академії наук України, голова комісії по відбудові стародавніх пам'ятників при Президенті України, голова Міжнародного фонду по відбудові стародавніх пам'ятників ім. О. Гончара Петро Тимофійович Тронько вніс великий вклад в розвиток Переяслава-Хмельницького. В 1953–1954 рр. керує будівництвом приміщень, що розташовані в центрі міста. Будучи заступником голови уряду УРСР (1961–1971 рр.) П. Тронько допоміг у створенні та відкритті музею народної архітектури та побуту Середньої Придніпров'я, відкрив пам'ятний знак на честь возз'єднання України з Росією на площі Б. Хмельницького та пам'ятник Богдану Хмельницькому на площі Возз'єднання. До славного ювілею 250-річчя з дня народження Г. Сковороди з допомогою П. Тронько було відкрито музей Г. С. Сковороди. Петро Тимофійович є почесним громадянином багатьох міст України. Враховуючи величезні заслуги П. Тронька та неоціненний внесок його творчої праці в розвиток Переяслава, колектив Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника підтримує автора газети «Папірус» і просить Вас прийняти на засіданні виконкому рішення про присвоєння Петру Тимофійовичу Троньку звання почесного громадянина міста Переяслава-Хмельницького. З повагою директор М. Сікорський, 29.07.1996 р.»⁶³.

Через три тижні, 21 серпня 1996 р., П. Т. Троньку було присуджено звання «Почесний громадянин міста Переяслава-Хмельницького». Заслухавши і обговоривши інформацію голови постійної комісії з питань освіти, культури, молоді і спорту Ю. В. Авраменка про присвоєння звання «Почесний громадянин міста» відомому вченому-історику, академіку НАН України державному та громадському діячеві П. Т. Троньку і враховуючи великий внесок його творчої праці у розвиток міста Переяслава-Хмельницького,

⁶³ Архівний відділ виконкому Переяславської міської ради, ф. 1, оп. 1, спр. 1391, арк. 58. Лист Голові міської Ради народних депутатів Кардашу Миколі Івановичу № 71 від 29.07.1996 р. директора Переяслав-Хмельницького Державного історико-культурного заповідника М. І. Сікорського з проханням прийняти на засіданні виконкому рішення про присвоєння Троньку П. Т. звання «Почесного громадянина міста Переяслава-Хмельницького».

особисту участь у створенні Музею народної архітектури та побуту Середнього Придніпров'я, музею Г. С. Сковороди, сесія міської Ради народних депутатів вирішила: 1) Присвоїти Троньку Петру Тимофійовичу звання «Почесний громадянин міста» за активну громадську діяльність в справі охорони пам'яток історії та культури міста, надання допомоги в розвитку державного історико-культурного заповідника; 2) Вручити свідоцтво «Почесний громадянин міста» і провести відповідне вшанування на традиційному святі міста 21 вересня 1996 року. Голова міської Ради М. І. Кардаш⁶⁴.

За безпосередньої підтримки П. Т. Тронька на базі Переяслав-Хмельницького державного історичного музею створено Державний історико-культурний заповідник «Переяслав» (постанова Ради Міністрів УРСР № 123 від 13 березня 1979 р.), який пізніше перейменовано на історико-етнографічний (постанова Кабінету Міністрів України № 376 від 15 березня 1999 р.) і надано статус Національного (Указ Президента України № 598 від 1 червня 1999 р.).⁶⁵ Через рік з приводу ювілею П. Т. Тронька М. І. Сікорський писав: «У 2000 році виповнилося вісімдесят п'ять років від дня народження Петра Тимофійовича Тронька. Протягом майже півстоліття просліджується відбиток моєї любові до цієї талановитої людини, яке виявляла уважне ставлення до своїх кадрів, а також безмежну відданість своїй справі. Він уміє розуміти природу і оцінювати працю людей. Через це коло шанувальників безперечно розширюється. Працівники заповідника низько вклоняються йому за те, що він звернувся з листом до Президента України, в якому просив надати Переяславському заповіднику статус Національного. Зараз ми називаємось «Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»⁶⁶.

Не без участі П. Т. Тронька багаторічний очільник переяславського Заповідника М. І. Сі-

корський удостоєний найвищої державної відзнаки – звання Героя України (Указ Президента України № 459 від 11 березня 2005 р.). Зокрема ним було зроблено відповідне подання на ім'я президента В. А. Ющенка. З цього приводу Петро Тимофійович писав: «Я дуже шкодую, що досі Михайло Іванович не удостоєний найвищої державної відзнаки. Хоча таких клопотань від авторитетних людей та організацій було вже кілька. Ті подання, крім мене, підписували академіки Борис Олійник і Петро Толочко. Про них знали обидва перші президенти, але їхня рука чомусь не дотягнулася до підписання високого указу. Певно, хтось не зрозумів величі Сікорського. Але, вірю, буде це, обов'язково буде. Правда восторжествує. Україна має гордитися своїм великим Сином і воістину Народним Героєм»⁶⁷.

Як правильно відзначила свого часу Г. І. Глушко, завідувачка міським відділом культури: «Доля, розум, далекоглядність бажання і вміння творити об'єднали двох людей – М. Сікорського та П. Тронька, які зуміли організувати людей, поставити мету, та домогтися стовідсоткової її реалізації. Саме завдяки їх титанічній праці Переяслав знаний далеко за межами України»⁶⁸.

Таким чином, при великій особистій підтримці П. Т. Тронька було втілено в життя чимало проектів та планів переяславських музейників. На різних етапах він підтримував створення Переяслав-Хмельницького державного історичного музею, Археологічного музею, Меморіального музею Г. С. Сковороди, Музею-діорами «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року», Музею М. М. Бенардоса, Музею пам'яті Поліського району. Особливо суттєвим є внесок П. Т. Тронька у створення Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Без його зусиль стосовно виділення земельної ділянки цей музей міг взагалі не відбутися, або був би створений

⁶⁴ Архівний відділ виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради, ф. 1, оп. 1, спр. 1391, арк. 57–59. Рішення 9-тої сесії Переяслав-Хмельницької міської Ради ХХІІ скликання «Про присвоєння звання «Почесний громадянин міста» Троньку Петру Тимофійовичу» від 21 серпня 1996 р.

⁶⁵ Переяслав, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Інститут історії України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://resource.history.org.ua> > cgi-bin > eiu > history

⁶⁶ Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що ми залишимо нащадкам? Зб. матеріалів і док. про держ., громад. діяльність та наук. роботу акад. НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька / за ред. акад. НАН України В. А. Смоля. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2008. С. 86.

⁶⁷ Махінчук М. Г. Переяславський скарб Михайла Сікорського. Художньо-документальна повість / вступ. ст. Л. І. Андрієвського. Київ: Криниця, 2005. С. 259–260.

⁶⁸ Глушко Г. І. Петро Тронько: «Якщо ти любиш свою землю, повинен працювати добре» // Вісник Переяславщини. № 99 (10 064). 2000. 11 липня. С. 2.

пізніше. За сприяння П.Т. Тронька та його підтримки комплекс музеїв міста було оголошено заповідником, а згодом йому було надано статус національного. За самовіддане служіння Україні на ниві збереження культурної спадщини, бага-

торічну подвижницьку науково-просвітницьку діяльність, розвиток музейної справи у Переяславі П. Т. Тронька в 1996 р. заслужено удостоєно званням «Почесний громадянин міста Переяслава-Хмельницького».

References

1. Buzian H., Rozdobutko M. (2023). *Arkheolohichni muzei. Narysy z istorii muzeiv Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»*. Pereiaslav-Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
2. Hlushko H. (2000). *Petro Tronko: «Yakshcho ty liubysh svoiu zemliu, povynen pratsiuvaty dobre»*. Visnyk Pereiaslavshchyny. 99, 1. [in Ukrainian].
3. Voitsekhivskiy B. (2023). *Slovo pro druha. Sikorskyi Mykhailo Ivanovych. Avtohrafy suchasnykiv: memor. vyd. do 100-richchia vid dnia narodzh.* Pereiaslav. [in Ukrainian].
4. Boiko N. (2023). *Narysy z istorii muzeiv Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»*. Pereiaslav. [in Ukrainian].
5. Boiko M., Hubochkin M., Tkachenko V. (2023). *Muzei M. M. Benardosa. Narysy z istorii muzeiv Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»*. Pereiaslav – Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
6. Zham O., Tkachenko N. (2015). Pershyi etap vydilennia zemli dlia stvorennia Muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Serednoi Naddnyprianshchyny. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»*. 9 (11), 348–359. [in Ukrainian].
7. Zham O., Tkachenko N. (2017). Rekonstruktsiia kozatskoi zalohy XVII st. na terytorii Muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Serednoi Naddnyprianshchyny: istoriia stvorennia. *Pereiaslavika: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»*. 12(14), 188–198. [in Ukrainian].
8. Ivanenko A., Kolybenko O. (2013). Mistsia pamiaty Pereiaslavshchyny v istorii ta sohodenni. *Natsionalna ta istorychna pamiat.* 8, 208–215. [in Ukrainian].
9. Kukharieva N., Kozii H. (2010). Petro Tronko i Pereiaslav. *Kraieznavstvo.* 1–2, 26–28. [in Ukrainian].
10. Kukharieva N. (2008). Pochesnyi hromadianyn Pereiaslava. *Pamiat stolit.* 1–2, 129–130. [in Ukrainian].
11. Nahaiko T. (2020). Do istorii sporudy z ansambliu Voznesenskoho monastyria u Pereiaslavi. *Doslidzhennia, zberezhennia ta populyaryzatsiia pamiatok istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy.* 95–101. [in Ukrainian].
12. Palahuta M. (2002). Vse pochalosia z «Ohonka». *Visnyk Pereiaslavshchyny.* 115–116, 6. [in Ukrainian].
13. Svyshch V. (1972). Yuvileini torzhestva. *Komunistychna pratsia.* 143, 3. [in Ukrainian].
14. Sikorskyi M., Nesterovska Ye., Romanenko M. (1960). Sviatkuvannia 300-richchia vozziednannia Ukrainy z Rosiieiu v m. Pereiaslav-Khmelnyskomu. *Naukovi zapysky Pereiaslav-Khmelnyskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu.* 2, 5–44. [in Ukrainian].
15. Smolii V., Reient O. (2015). Uliublenets Doli (do 100-richchia vid dnia narodzhennia akademika NAN Ukrainy, Heroia Ukrainy P.T.Tronka). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* 4, 161–172. [in Ukrainian].